www.nanafghan.com

د علامه حبیبي د شلم تلین په مناسبت:

په شلمه سدۍ کې

د افغانستان هنر

۱۲۸۰ - ۱۳۵۲ ش / ۱۳۱۹ - ۱۳۹۴ ق

(۱۹۰۱ - ۱۹۷۳م)

لیکوال

علامه عبدالحی حبیبي

د

ډاکتر خوشحال حبیبي او حبیب الله رفیع
په اهتمام

۱۳۸۳

کتاپېژندنه:

د کتاب نوم: په شلمه سدۍ کې دافغانستان هنر.
لیکوال: علامه عبدالحی حبیبي
ناشر: دعلامه حبیبي د څېړنو مرکز.
دچاپ مهتمم: محمد نبي تدبیر
کمپوز: محمدیوسف "ستانکزی"
د چاپ ځای: د احمد صنعتي مطبعه
دچاپ کال: ۱۳۸۳ هـ ش ۲۰۰۴ م
د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

بسم الله الرحمن الرحیم

دعزیزالدین وکیلي پوپلزي په قلم لیکل شوېدی
۱۳۶۰

فهرست

سرلیك	مخ
د لوی او بخښونکي خدای په نامه	لومړی
سریزه	۱
۱ خطاطي	۳
۲ نقاشي او رسامي	۷
۳ ننداري، پېښې	۱۱
۴ ساز و آواز. اتڼ	۱۷
۵ ودانۍ او معماري	۲۸
۶ د کالیو صنعت	۳۱
۷ مفروشات	۳۳
۸ سنګتراشي او حکاکي	۳۵
۹ مسګري او آهنګري	۳۷
۱۰ ترکاڼي	۳۹
۱۱ کاولي او خپلۍ جوړول	۴۱
۱۲ سراجی	۴۲
۱۳ کلالي	۴۳
۱۴ زرګري	۴۵
دولتي تشبثات	۴۶

د لوی او بخښونکي خدای په نامه

افغانستان یو لرغونی هېواد دی چې ژوند یې په دریوسره بېلو دورو کې مطالعه کېږي:

یوه تر تاریخ وړاندې دوره ده، چې غارمېشتو انسانانو ژوند پکې پیل کړی او له پنځوس زر کلونو وړاند زمانې نه یې د خپلو ابتدایي صنایعو، هنرونو اوکارونو نخښې راپاتې دي، دوی لومړی له ډبرو نه دښکاراوکار ډېر ابتدایي افزار جوړکړي او کله یې چې د ژوند اړتیاوې پوره شوې نوبیا یې د خپلې استوګنې دغارونو پر دېوالونو ډېر ابتدایي انځورونه جوړکړي چې د افغانستان په شمال کې یې په خپلوسمځو کې دنورو انځورونو ترڅنګ د انسان څېره هم د خرمېږي په بڼه جوړه کړې او همداسې یې ورو – ورو ډبرین، خاورین او بیااوسپنیز لوښي او افزار جوړکړي او صنایع او هنرونه یې په لومړنۍ بڼه رامنځ ته کړيدي.

لومړی

دوهمه نیمه تاریخي، افسانوي یاد سرودونو دوره ده، دا دوره د افغانستان د ژوند داسې ځانګړې دوره ده چې د نورې نړۍ له ژوند نه بېله ده. په دې دوره کې لیک لاته وو پیدا شوی خو په آریاناکې ریشیانو (روحاني شاعرانو) د خپلو اخلاقي شعرونو په ویلو سره د خلکو لارښوونه کوله او په شفاهي توګه د روزنې او زده کړې دوره پیل شوې وه.

دریمه دوره د هېواد تاریخي دوره ده چې په دې دوره کې لیک را پیدا شوی وو، مدبر پاچا یما یا جمشید دهېواد په لرغونې پلازمېنه بلخ کې دیوه پاخه آریایي تمدن بنسټ ایښې وو او بیا وروسته سپین تمان زردښت د ښې منني،ښې وینې او ښې کړنې دین رامنځ ته کړ، بیا آریانا ته د سکندر په راتلو یوناني تمدن له آریایي تمدن سره غاړه غړی شو، تر هغې وروسته افغانستان ته بودایي دین راغی، ددې او د نورو پېښو او تجربو په نتیجه کې صنایعو او هنر وده وکړه خصوصاً د بودایي دین له راتلو سره په انځور ګرۍ او مجسمه جوړولو کې دګندهارادآرټ ځانګړی مکتب رامنځ ته شو او په افغانستان کې په زرګونو هنري آثار خلق او ابداع شول.

افغانستان ته د اسلام د سپیڅلي دین په راتلو د صنایعو او هنر په نړۍ کې نوې تجربې وشوې.ښکلې او ظریف صنایع دود شول خصوصاً دخطاطۍ، تذهیب، میناتور او صحافۍ فنونو او هنرونو ښه وده وکړه او فني سبکونه اومکتبونه رامنځ ته شول.

اروانباد علامه عبدالحی حبیبی چې دهېواد نوښتګر لیکوال، سترګور موږخ او پوه او پوخ عالم وو دخپلو ژوروعلمي او تاریخي

خپړنو په ترڅ کې د افغانستان پر صنايعو او هنر ګڼې خپړنې کړې وې چې په دې لړ کې يې له مقالو او رسالو نه نيولي تر پنډو کتابونو پورې کښلي وو. ((هنر عهد تيموريان)) داستاد داسې اثر دئ چې په لويه کچه او تر زرو زيات مخونه يې درلودل او هم يې وخت په وخت په دې برخه کې ګڼې مقالې او رسالې ليکلې دي.

په دې لړ کې د دوی په آثارو کې يوه دري رساله د ((يادداشتها در تاريخ صنايع افغانستان)) په نامه شته چې په **۱۳۴۳** کال د آريانا مجلې په پنځوګڼو کې پر له پسې خپره شوې ده. په دې رساله کې دافغانستان په اسلامي دوره کې دخطاطۍ، نقاشۍ، مصورۍ، تذهيب، صحافۍ، فلزکارۍ، منسوجاتو، غالۍ او بدنې، ودانيو او ترکاڼۍ د صنايعو او هنرونو په باب مطالب ليکل شوي او ژوره خپړنه پرې شوې ده.

همدا راز ددوی په آثارو کې ((په شلمه سدۍ کې د افغانستان هنر)) يوه پښتو قلمي رساله شته چې معاصره خطاطي، نقاشي او رسامي، ننداري او تياتر، ساز، اوازاو اتڼ، ودانۍ او معمارۍ، د کاليو صنعت، مفروشات، سنګتراشي او حکاکي، مسګري او آهنګري، ترکاڼي، ګاولې او څپلۍ جوړول، سراجي، کلالي، زرګري اوپه دې برخه کې دولتي تشبثات څېړي.

په دې رساله کې لوی استاد له ۱۲۸۰ تر **۱۳۵۲** کال پورې د افغانستان هنر څېړلی خو د ليکلو کال يې تر **۱۳۵۷** کال وروسته دی ځکه لومړنۍ مسوده يې د همدې کال د يوه چاپي کليز د پاڼو پر

شا کښېلي او هم د ۱۳۵۹ کال يادونه لري او په دې توګه دا کوچنی خو موجز اثر دده د ژوند له وروستيو آثارو څخه شميرلای شو.

په حقيقت کې دا دوارې رسالې په اسلامي دوره کې د افغانستان پر صنايعو او هنر رڼا اچوي. ددې صنايعو او هنرونو له ښو څخه مو خبروي او ددې ښکلو صنايعو صنعتکاران او هنرمندان راپېژني.

د علامه حبيبي د څېړنو مرکز چې د لوی استاد دآثارو د راټولولو او خپرولو دنده لري. له دې دوارو رسالو څخه هم د ورې وڅنډلې او چاپ ته يې چمتو کړې چې په يو وخت خپرې شي او دافغانستان د صنايعو او هنر دمينه والو تنده ماته کړي.

موږ به هڅه کوو چې د علامه حبيبي ټول ناچاپه او چاپي کتابونه او رسالې په ځانګړې بڼه او ټولې مقالې يې په ((زرمقالې/ هزار مقاله)) نومي شل ټوکيز اثر او هم يې اشعار او افکار په بېلا بېلو رسالو کې نشر کړو او هم دده دژوند او آثارو په باب ليکنې، څېړنې، مقالې او رسالې خپاره کړو.

ددې زيري په درکولو سره خپلې خبرې بس کوواود لوی استاد د دې ظاهراً وړو خو په ارزښت کې لويوآثارو لوستلو ته مو رابولو!

په درنښت

دعلامه حبيبي د څېړنو مرکز

۱۳۸۳/۸/۱۷

سـریـزه

لـه لسمی سدی را پدې خوا د پنځلسمې سدۍ تر پایه د غزنویانو او غوریـانواو تـیموریانو پـه زمـانو کـې پـنځه پـیړۍ هـنر دخلکـو او مقـتدرو فیوډالی‌کورنـیو پـه غېـږ کې روزل سوئ او په پنځلسمه پیړۍ کې د هرات هنري مکتب دخپلې لوړتیا جګې څوکې ته رسېدلئ و.

خطاطي، نقاشي، میـناتور، کتابسازي، موسیقي او نور نفیس صـنایع پـه ګرده خراسـان کـې پاخـه سوي او هـم عـام سوي وو. پـه زرو هنرمـنان او ماهر صنعت ګران په هرات، مشهد، بخارا، سمرقند، بلخ او نورو ښارونو کې پخپل هنري خلاقیت بوخت وو.

لـه هغـه وختـه چې د هرات د تیموریانو لویه واکمني (شاهنشاهي) دپنځلسمې سدۍ پـه لومړۍ ځلورمـه کـې ورانـه سوه. نـو د مملکـت پـراخه سیمه د بابرشاه دکورنۍ او دایران دِ صفویانو او د ماوراء النهر د خانـانو ترمـنځ دجـنګو او خاندانـي رقابـتو او ډغـرو مـیدان و، او

پخوانی مرکزیت یې له لاسه وتلئ و، خلك له دغو مسلطو قواوو سره مقابلې ته ولاړ وو.

نولسمه سدۍ په افغانستان کې داسې وخت دئ، چې داحمدشاه تر شاهنشهۍ وروسته د ملوکیت طوایف فساد شروع سو، اقتدار د سدوزو له کورنۍ څخه د بارکزو محمد زو ټبر ته انتقال کاوه او په ټول مملکت کې له کشمیره او جیلم له غاړو تر هراته او آمو پورې خانه جنګي نښتې وه، خلك د یوه فاسد نظام په منګولو کې ځپل کېدل او په داسې حال کې نه خلکو او نه دربار او نه د اقتدار مرکزونو دا فرصت درلود چې هنر او پوهه پکې وروزل سي.

پر افغانستان د انګریزانو لومړی تجاوز (۱۸۳۹ - ۱۸۴۲) او دوهمې لښکر کښۍ (۱۸۷۸ - ۱۸۸۰) څلوېښت کاله دامملکت د ظلم او وینو په لمن کې ونغاړه او کله چې په ۱۸۸۰م امیر عبدالرحمن د کابل پاچا کړ سو، نو هنر هم پخپل ځبلي حالت کې و او د زړو هنرونو بڅرکي لږ لږ په خلکو کې ځلېدل، چې دلته په لنډه راوړل کیږي.

(۱)
خطاطي

د هرات د تیموریانو له زماني څخه چې کوم هنر په افغانستان کې پاته و، یوه هم خطاطی وه، چې په څورلسمه سدۍ کې یې په خراسان او ماوراء النهر او ایران کې ډېره ترقي کړې وه، هم په کتیبو او هم په کتابو کې یې ډېر هنري ډولونه (سبکونه) Epigraphy موندلي وو، چې له هغو څخه نستعلیق، نسخ اوثلث په کتابو اوکتیبو کې او شکست ډول په دفتري نوشتوکې شلم قرن ته رارسېدلي وو.

په افغانستان کې دنستعلیق دروش دوو ډولو ډېر رواج درلود:

۱ـلومړی: دمیر عماد حسینی (مړ ۱۰۲۴ ق ۱۶۱۴ م) روش، چې دورونه یې ګردي او کوچني وي.

دوهم: د میر عبدالرحمن هروي روش، چې د نونسم قرن په منځ کې راووت اود خط دورونه یې عموماً بیضوي وي او دغو دوارو روشونو پخپل منځ کې ځینې فني او تخنیکي فرقونه په اصول، ترکیب، کرسی، سطح، نسبت، صعود، تشمیر، نزول، ارسال، دور کې سره درلودل. نو ځکه ځینې خطونه د ډېر قوت او شان او صفا او مزې خاوندان وو چې لیدونکي یې په لیدلو سره یو خوند او ((مزه)) موندله.

د نستعلیق دغه وروستنی استاد میرزا میر عبدالرحمن هروي، چې په هرات او کندهار او کابل کې اوسېدئ (مړ، هرات ۱۲۶۸، ۱۸۵۰م) د افغانستان د وروستنۍ خطاطۍ لوی استاد و، چې په هرات کې یې ډېر شاګردان لکه ملا محمد حسین، میرزا نجف، بهرام خوانساری او میرزا جان مستوفی وروزل او تر اوسه هم ځینې خطاطان دده تقلید کوي.

بل لوی خطاط چې په نستعلیق کې یې دمیرعماد او میرعلي روش ژوندی کړئ، دقندهار د پښین له سیدانو څخه سیدعطامحمد حسیني دسید تاج محمد زوی دسید زمان لمسی دئ، چې امیر عبدالرحمن خان د خپل دربار خوشنویس په ۱۳۱۰ ق ۱۸۹۲ م مقرر کئ او په خفي نستعلیق یې د تذکره الاولیاء دوه ټوکه ولیکل (د کابل د آرشیف کتابخانه) او په ۱۳۰۱ش ۱۹۲۲م په کابل کې وفات سو.

ددې عصر نور د خط مشهور استادان دادي:

۱. سردار غلام محمد طرزي د سردار رحمدل قندهاري زوی د شکسته خط لوی استاد او نقاش او شاعر (مړ په دمشق کې ۱۳۱۸ ق ۱۹۰۰م).

۲. قاضي طلامحمد د قاضي محمدحسن پښېنوري زوی (حدود ۱۸۹۰م).

۳. محمدعمر بر دراني (مړ هرات ۱۹۱۲م).

۴. میرزا غلام قادر کاکړ د سراج الاخبار کاتب (حدود ۱۹۱۰م).

۵. سید میر مشوانی شاعر، خطاط، نقاش (مړ هرات: ۱۹۱۴م).

۶. میرزا محمد جعفر قندهاری (مړ کابل ۱۳۰۶ش ۱۹۲۷م).

۷. میرزا محمد یعقوب مخلص کابلی (مړ کابل ۱۳۰۱ش ۱۹۲۲م).

۸. حسن حلمي ترابزوني (په ۱۳۲۶ ق ۱۹۰۸م په کابل کې د خطاطۍ او نقاشۍ او حکاکۍ دمکتب معلم و، (مړ کابل: ۱۳۰۲ ش ۱۹۲۳م).

۹. شیخ محمد رضا خراساني د ډول ډول خطو لیکوال او غټ هنرمن (وروسته به هم یاد سي)

۱۰. تاجور سلطان بي بي جان خانم د عبدالقدوس خان اعتماد الدوله ماینه (مړه کابل ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹م).

۱۱. سید محمد عمر پیله کش د میر عبدالرحمن هروي لمسی (مړ هرات ۱۹۲۸ م).

۱۲. ملا فیض محمدهزاره (مؤرخ اونستعلیق نویس.(مړ کابل ۱۹۳۰م).

۱۳. صوفی عبدالحمید د نصرالله بارکزي قندهاري زوی (لوی خطاط او د صنایعو استاد، مړ کابل ۱۳۴۱ ش ۱۹۶۳ م).

۱۴. مولانا محمد اسحق زرین قلم (مړ کابل ۱۳۱۵ش ۱۹۳۶م).

۱۵. خلیفه محمدحسین سلجوقي نستعلیق نویس(مړ هرات ۱۳۳۸ ش ۱۹۵۹م).

۱۶. میر آقا حسیني هروی دمیرکاظم زوی دهرات نستعلیق نویس (مړ هرات۱۳۳۲ ش ۱۹۵۳م).

۱۷. سید محمد ایشان حسیني د سیدمحمد اسماعیل زوی د ډول ډول خطو استاد (ژوندی).

۱۸. دده ورور سید محمد داؤد حسیني د ډول ډول خطو استاد (مړ کابل ۱۳۵۷ ش ۱۹۵۷م).

۱۹. عزیز الدین وکیلي پوپلزی د حاجی نظام الدین زوی (ژوندی هفت قلمي خطاط او نقاش او ماهر هنرمن او مورخ).

۲۰. محمد علي عطار هروي (ژوندی ماهر خطاط).

۲۱. فیض محمد زکریا (ژوندی، نستعلیق نویس).

۲۲. محمد ابراهیم خلیل د فضل احمد زوی (ژوندی شکسته نویس).

۲۳. حسین وفا سلجوقی (ژوندی، خطاط).

مآخذ:

- فکری سلجوقی: خوشنویسان و هنرمندان ۱۰۸ د کابل طبع ۱۳۴۹ ش.
- پاینده محمد زهیر: د افغانستان دمعارفو تاریخ ص ۷۹ کابل ۱۳۳۹ ش.
- د وزارت معارف نظامنامه ۴ کابل ۱۳۰۰ ش.
- عزیز الدین وکیلي. هنر خط در افغانستان. کابل ۱۳۴۲ ش.
- مجنون رفیقی هروی: رساله‌ء خط. کابل ۱۳۵۵ ش.
- یوه ډله بین المللی پوهان: د کتابو هنر په منځنی آسیا کې د یونسکو له خوا خپور سویٔ کتاب ۱۹۷۹ م لندن.

(۲)

نقاشي او رسامي

په شلم قرن کې د هرات د هنري مکتب ډېرې سپکې اغېزې په افغانستان کې پاته وې، ځینو هنرمندانو په شخصي ذوق نقاشي، رسامي کوله. په غزني، کابل او هرات کې ځینې هنرمند دکانداران وو، چې قلمدانونه، د لاس لکړې، رنګینې تختې او صندوقچې به یې په ګلانو او ډول ډول رنګونو سره ښکلې جوړولې، خو رنګونه به کله پخواني اصیل معدني او کله به جوهري مصنوعي وو.

د کتابو د وقایو او پاڼو اوځینو خطي قطعاتو په تزئین کې به هم کله کله د هرات، بخارا، یاکشمیر د وروستني منیاتور په تقلید ځینې پاڼې رنګین کېدلې. خو هغه قدیم اصالت او ښکلا یې بایللې وو.

د نقاشۍ په څانګو کې رنګ آمیزي، تذهیب، منیاتور، ګلکاري، پر فلزاتو یا ډبرو نقاشي، دخونو د دیوالو انځور کول، دکوټو د چت او دروازو نقاشي او په فلزي یا د لرګي په تختو ښکلول او مسطح کول رواج وو.

له وروستیو نقاشانو څخه یو میرزا رضا هروي و، چې د امیر شهنواز خان په امر یې د امیر دوست محمد خان او سلطان احمد خان دجنګ صحنه کښلې ده (د هرات موزیم) بل دده شاګرد میرزا باقر کابلي په هرات کې اوسېدئ، چې زوی یې استاد عبدل هم تکړه رسام و، محمد عظیم ابکم هم د میرزا رضا څخه نقاشي اورسامي زده کړې وه، چې ځینې رسمونه یې په سراج الاخبار کې چاپ سوي دي (مړ کابل د ۱۳۰۰ ق حدود ۱۸۸۲م).

د میرزا باقر نور شاګردان دادي: حاجی فخرالدین هروي (مړ هرات ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹ م).

میرزا فقیر د رضا ورور (مړ هرات ۱۳۰۴ ش ۱۹۲۵ م) میرزا سکندر د رضا بل ورور (مړ هرات ۱۳۱۵ ش ۱۹۳۶ م).

تر استقلال بیا موندلو را وروسته چې په ۱۲۹۸ ش ۱۹۱۹ م د افغانستان مستقل دولت دامان الله خان او نورو پوهو آزادیخواهانو په لارښوونه تاسیس سو، په نوو اصلاحاتو کې د پوهنې او هنر روزنې ته هم یوه هڅه وسوه. په ۱۳۰۰ ش ۱۹۲۱ م د وزارت معارف لپاره یوه نظامنامه خپره سوه، چې ددغه وزارت د تدریساتو په څانګه کې یو د نفیسو صنایعو دمکتب مدیریت هم ومنل سو (ص۴) او دغه مدیریت ته د صنایعو د روزنې وظایف وسپارل سوه، د ابتدایي او

رشدي مکتبو او دارالمعلمین پـه پروګرام کې تر لسم صنف پورې رسامي او لاسي چارې (صنایع یدي) داخل سوه او د رسامۍ دبشپړو زده کړو لپاره غلام محمد خان میمنه ګي چې پـه رسامي کې یې مهارت درلود ،جرمني ته واستول سو ، چې هلته په نوي ډول خپل فن تکمیل کي.

پـه ۱۳۰۲ش ۱۹۲۳ م چې دغه پروفیسر کابل ته راغئ، نو دده پـه لاربنوونـه چې په برلین کې یې رسامي او رنګه لیتوګرافي ډېره ژر او پـه لوړه درجه زده کړې وه، د کابل پـه لندنۍ کوټۍ کې ((مکتب صنایع نفیسه)) جوړ سو، چې د رسامۍ، تزئین، رنګمالۍ، معماري، نجاري، حکاکۍ څانګې یې درلودې او پـه ۱۳۰۵ ش ۱۹۲۶ م لـه المانه څخه یوه رنګه مطبعه هم پر زیاته سوه، چې په همدغه کال دغه دستګاه وسوځله سوه.

د افغانستان تر اغتشاش وروسته په ۱۳۱۱ ش ۱۹۳۱ م بیرته دامکتب ژوندی سو، چې دخیاطۍ، بسته کارۍ، زرګرۍ، مهندسۍ، غالۍ اویلو، لیتوګرافۍ، قالب سازۍ، نقاشۍ څانګې پکښې زیاتې سوې او څلور صنفه یې لرل. دغه مکتب په ۱۳۲۵ ش ۱۹۴۶ م تعطیل سو، چې وروسته یې په ۱۳۲۷ ش ۱۹۴۸ م ځای د تخنیك مکتب ونیو.

پروفیسر غلام محمد خان پـه رسامۍ او نقاشۍ کې ډېر شاګردان وروزل، څو چې پـه کابل کې د ۱۳۱۴ ش په قوس کې (= دسمبر ۱۹۳۵م) وفات سو.

د شلم قرن په هنرمندانو کې شیخ محمد رضا خراساني (خطاط، نقاش، عالم) د خزاین السکوك او ریاض الالواح مولف لوی هنرمن و (مړ کابل ۱۳۲۰ ش ۱۹۴۱م) چې په لومړي کتاب کې یې په ۱۹۰۷م

د افغانستان اسلامي مسکوکات ولوستل او کټ مټ يې په دې کتاب کې رسم کړل. په رياض الالواح کې يې په ۱۹۰۸ د غزني د قبرو او بناوو نوشتې کټ مټ رانقل کړې (د کابل عکسي چاپ ۱۹۶۷ م).

ددې عصر بل هنرمن پروفيسر عبدالغفور برېشنا دئ چې په ۱۳۰۵ ش ۱۹۲۶ م د رسامۍ او نقاشۍ د زده کړې لپاره برلن ته لېږل سوئ و، په ۱۳۰۸ ش ۱۹۲۹ م وطن ته راغئ، ده په مکتب صنايع نفيسه او دولتي مطبعه کې ډېر شاګردان وروزل، چې غوث الدين رسام او غلام علي اميد، سيد جلال او نور ډېر هنرمندان له دغې ډلې څخه دي او د دوی په قلم ځينې رنګه يا تور مهم تابلوګان پاته دي. استاد برېښنا په ۲۶ جدی ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳م په کابل کې ۶۶ کلن وفات سو.

په ۱۳۵۰ ش کال د اطلاعاتو او کلتور د وزارت په چوکاټ کې يو د هنر رياست جوړ سو، چې د مستظرفه صنايعو موسسه يې يوه برخه ده او اوس د غلام محمد ميمنه ګي په نامه يادېږي.دغه رياست دنندارو هنري کارونه هم پر مخ بيايي.

مآخذ:

- فکری. خوش نويسان ۱۰۸.
- زهير: دمعارفو تاريخ ۷۹.
- وکيلی. هنر خط در افغانستان.
- دوزارت معارف نظامنامه ۴

(۳)
ننداري، پېښې (تياتر)

لـه پخـوا زمـانو څخـه پـه خراسـان کـې دتمثـيل غونـدې راز - راز پېښې او لوبې وې، چې په شاهي دربارو او د خلکو په بنډارو او بزمو کـې د ساتېرۍ او تفريح او عبرت يا خندا لپاره ښيلې کېدې. په ښارو کـې ټـاکلې ډلـې خلك او اداکاران (پېښندويان) ددغه کار د پاره وو او دوی بـه پـه اخترو او ښاديو او مېلمستيا وواو مېلو کـې پـه ډول ډول دتمثـيل صحنې جوړولې. په ځينو ځايو کې د محرمې ددهې په ورځو کـې د امامـانو د شـهادت او ناوريـن قصـې هم په تمثيلي حرکاتو سره ښکاره کول کېدې، چې دټريجيډي تمثيل يوه نمونه وه.

کلـه کله به په بازارو او کڅو ټولنو کې د قصه کوونکو او مداحانو ډلـې ولاړې وې، ځيـنې ديـنې ياحماسـي قصـې لکـه امـير حمـزه، ابـو

مسلم خراساني، د پیغمبر(ص) د اصحابو او یارانو (رض) داستانونه به یې په بدني حرکاتو یاد لکړې او تبرزین په ښورولو تمثیل کول او په ترنم به یې قصې بیانولې.

په کابل کې به دربار هم یو ((مجلس آرا)) درلود. دې سړي به ځینې د عیارانو او پخوانو پهلوانانو داستانونه، یوازې یا په ډله ییزه توګه تمثیل کول او کله به یې د شاهنامې داستانونه په حماسي لهجه او حرکاتو سره ښیل. دخلکو په بنډارو او مېلو کې ځینې ممثلان (پېښندویان) هم وو، چې د هغه ښار یا کلي په ژبه یې ځینې حماسي یاد توکو او خندا یا عشقي داستانونه، پخپله اداکارۍ خلکو ته ورښیل، چې د ۱۹۱۰ م په شاوخوا کې د کابل فقیراحمد مجلس آرا د ملامحمد حسن زوی (مړ، کابل ۱۹۰۶م) د امیر په دربار کې مجلس آرا یي کوله،خپل داستانونه به یې د پند او عبرت په اشعارو تمامول او امیر ته یې نصیحت کاوه او کله به یې د کاکه ګانو (عیارانو) قصې یا خندوونکې پېښې عملاً تمثیل کولې.[۱]

د کابل په زاړه ښار کې یوه محله وه، چې ((کوچهء سادوها)) یې بلله او دلته به دغسې قصه ګویان اوسېدل چې خلکو ((جنګ نامه خوانان)) هم بلل. له دغې ډلې څخه په شلم قرن کې ملا علي جان په ((ملای سپید)) مشهور و، چې پخپلو خبرو به یې خلك ژړول یا به یې خندول (مړ، کابل ۱۳۱۳ش ۱۹۳۴م) دده زوی ملا سخي دا د اولمسی یې اسدالله تر اوسه دغه پیشه ساتي. کاکه ګل بچه آدم،دینو داریاز، محی الدین سراج، سردار غیاث هم د کابل ممثلان وو.

د شلمی سدی په لومړۍ نیمایی کې د قندهار دوې دا کارانو ډلې مشهورې وې، چې ناټکیان یې بلل، د یوې ډلې مشر فراموز ناټکي او د بلې دا حاجي کریم ناټکي و، دوی به د خپلو ډلو سره د ناټك متحرکې صحنې هم په بازارو کې د شپې را ایستې. ددغو ډلو نوموړي اعضا سنګر او موسی وو.

د کابل د ښار د ګذر ګدري یوه ډله ممثلان د ((سایین)) په نامه مشهور وو، چې له دغې ډلې څخه تر ۱۹۰۰م راوروسته ((ساییـن قناد)) او دده شاګردانو به دکابل دښادیو په بنډارو کې ځینې دعبرت یاخندا،یا تاریخي او پهلواني واقعې تمثیل کولې لکه: د دیو او پري، د انګریزانو سره جنګ، د افغانستان د قومي ډلو اتحاد، دعزیز او ممید داستانونه. (۲)

* * *

تر ۱۹۲۰م راوروسته چې په وزارت معارف کې د ((نمایشات عرفاني)) اداره د مولوي محمدحسین اورمړ جالند هري په ریاست جوړه سوه، نو به یې په ځینو مجلسو او جشنو کې د تمثیل صحنې جوړولې، چې لومړۍ پلا د ((سردار جزیرهٔ جاوا)) په نامه یوه ډرامه دجلال آباد د کوکب په باغ او د لغمان په قلعه السراج کې په ۱۳۰۱ ش ۱۹۲۲ م وښیله سوه او بیاد اسد په دوهمه ۱۳۰۲ ش ۱۹۲۳ م د استقلال په جشن کې دتیاتر صحنه راووته، چې پېښندویان (ادا کاران) یې د معارفو شاګردان یا ماموران وو لکه: سرور ګویا اعتمادي، عبدالعزیز ناصري. حافظ نور محمد، علي محمد، سرور

صبا، عبدالاحمد عطایی، میرزا عبدالله طویل، حسن جان ضیایي، محمد اکرم، میر کاظم هاشمي، مولوي غلام محمد معلم، فرخ افندي (مړ کابل ۱۳۵۶ ش ۱۹۷۷م) صاحبداد عکاس، عبدالجبار رسام، محمد حسین ضیایي، محمد سعید بدخشي، محمد آصف مایل، قاري دوست محمد، سید عبدالله، محمد کبیر ضیایي.

د ډرامو لیکونکي یا ترجمه کوونکي: فیض محمد زکریا، صلاح الدین سلجوقي، حسن سلیمي، بدري بیګ، علي افندي، ضیا همایون (هندي) حافظ نور محمد وو.

دوې نوې ډرامې لکه مادر وطن (دکاظم هاشمي پېښې) مسابقهء خواب و بیداري (د معارفو د شاګردانو پېښې) ۱۹۲۳م د پغمان د تمثیل په صحنه کې وښیلې سوې او بیا په ۱۹۲۴ م د پغمان په جشن کې د مجمع ملل او د مشرق د آزادۍ خواهانو یوه ډرامه او بله ((صحبت های اخلاقی)) پر صحنه ښکاره سوې.

د ۱۳۰۴ ش ۱۹۲۵ م په جشن کې د ((بچهء بی پدر)) او ((تربیهء پدر)) او ((محاکمهء حکمرانان)) او ((فتح تهل)) او ((فتح اندلس)) (دعبدالحق حامد ترك لیك او د سلطان احمد شیرزوی ترجمه) ډرامې وښیلې سوې، څو چې په ۱۳۰۶ ش ۱۹۲۷ م د اوسنۍ آریانا په لیسه کې د ((جهل را همینجا کشتند)) اود ((رفع حجاب)) او ((وصلت اجباري)) ډرامې هم تمثیل سوې. چې په اکثرو دغو صحنو کې دموسیقي ډایرکټوران استاد قاسم یا استاد غلام حسین ناټکي وو. (۳)

په ۱۹۲۳ م د پغمان د ودانیو نظامنامه خپره سوه اود هغه ځای په عمومی باغ کې یوه ودانۍ د سینما تیاتر لپاره او د اولمپیک سر خلاصی جمنازیوم هم جوړ سو، چې دجشن د شپو لوړې یادې سوې ډرامې هلته ښکاره کېدې.

د افغانستان تر ارتجاعي اغتشاش وروسته دغه اقدامات د تمثیل د هنر لپاره سوي دي:

په ۱۳۳۴ ش ۱۹۵۵ م دسینما تیاتر او فلم لایحه خپره سوه.

په ۱۳۴۴ ش ۱۹۶۵ م د تیاتر د صحنې اساسنامه راووتله

په ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳م د ((افغان ننداري)) په نامه یوه تمثیلي او سینمایي موسسه، د یوې لویې نمایشي ودانۍ سره، دکابل د چمن په سیمه کې جوړه سوه، چې افغاني اداکاران ځینې داستانونه پکې تمثیلوي اود اولیت په لحاظ دغه ډرامې مشهورې دي:

((مکن همشیره گریان)) دمحمد حیدر نیسان منظومه ډرامه ۱۳۱۵ ش ۱۹۳۶ م.

((متخصص صالون)) د رشید لطیفي لیك ۱۳۱۸ش ۱۹۳۹ م.

((مردان پارو پامیزاد)) د احمد علي کهزاد لیك ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹ م.

((عسکر جوان)) د محمد عثمان صدقي لیك ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹م.

((فرزندان آریانا او شاگرد کبابی)) دوې ډرامې د عبدالرحمن پژواك لیك ۱۳۱۹ ش ۱۹۴۰م.

((عاطفه او پولیس ۱۰۲)) دوې ډرامې د صدقي لیك ۱۳۲۲ ش ۱۹۴۳م.

((میراث او دو صنعت کار)) ډرامې د لطیفي لیك ۱۳۲۳ ش ۱۹۴۴م.

((داماد)) دناصر غرغښت لیك ۱۳۲۳ ش ۱۹۴۴م.

((کار بر اصل)) د عبدالروف بېنوا ليك ۱۳۲۳ ش ۱۹۴۴م.

((لالا ملنگك)) دعبدالغفور برېښناليك ۱۳۲۳ش ۱۹۴۴م.

ددې دورې مشهور پېښندويان (ممثلان) دا دي: عبدالرشيد جليا، عبدالحميدجليا، عبدالقيوم بې سد، عبداللطيف نشاط، محمد اكبر نادم، عبدالرحمن بينا، نيك محمد قايل، احمد ضيا، محمد اكرم نقاش، شكيب، مونس، محمد جان، محمد نعيم فرحان، عبدالقادر فرخ، حبيبه عسكر، خورشيد دجلاد لور، مزيده سرور دمحمد قاسم لور.

اوس د اطلاعاتو او كلتور په وزارت كې يو خاص د كلتور رياست هم سته، چې علاوه پرنورو هنري كارو د تمثيل هنر هم روزي او هر وخت په كابل او نورو ولاياتو كې په پښتو او دري ځينې ډرامې په صحنه كې خلكو ته ښيي.

مآخذ:

(۱) برېښنا: قصه ها و افسانه ها ۷۷ كابل ۱۳۵۲ ش.
يا ورسكى: سفارت روسيهء تزاري بدربار امير شير علي خان ۵۳ كابل ۱۳۴۷ ش.
غلام حضرت كوشان: آريانا مجله شماره ۳۱۸ قوس ۱۳۵۵ ش كابل. هنر تمثيل در افغانستان ۸ د كابل چاپ ۱۳۵۸ ش. ابراهيم خليل: مزارات شهر كابل ۱۹۷ دكابل چاپ ۱۳۳۹ش. امان افغان، كابل ۱۲ اسد ۱۳۰۲ ش.
(۲) كوشان: هنر تمثيل تر ۱۳ مخ وروسته
(۳) هنر تمثيل ۶۰

(۴)
ساز و آواز، اتڼ

د موسیقی او ترنم په هنرکې هم افغانستان، د فرهنگونود سره گډېدلوسیمه وه او په شلمه سدۍ کې موږ دلته د ساز و آواز او ټنګ ټکور، درې مهم عناصرتاکلای سوای:

لومړی: دخراسانی ساز و آواز راپاته سوي عناصر.

دوهـم: د هندي موسیقي سره مشترك عناصر.

دریـم: خـپل مقامـي د پښـتو او دري او نـورو لهجـو عوامـي بدلـې او سازونه.

۱. د خراسـان د موسـیقي قدیـم مقامـات چـې د غـزنویانو او غوریانو او تیموریانو د عصر خلکو روزلي وو اود بیهقي په قول به «مطرب اوقوال» [۱] هغه په ساز و آواز کې سره را اوډل، تر اوسه لا هم لږ و ډېر په خلکو کې پاته دي. دغه مقامونه (راگونه) دوولس وو:

رهاوي، حسيني، راست، حجاز، بزرگ، کوچك، عراق، اصفهان،نوا، عشاق، زنگوله، بوسليك.

دغه هر مقام دوې شعبې (= راګني) درلودې، چې يوه به ځيره (پست) او بله ډېره (بلند) وه او ګرده شعبې چې د دغو دوولسو مقاماتو څخه جوړېدې (۲۴) دي او هره شعبه بيا نغمې لري او که د يوې شعبې ځير او د بلې شعبې ډېر سره ګډ سي، له هغه څخه ((آوازه)) جوړېږي. او دغه (۱۲) مقامونه او (۲۴) شعبې او (۶) آوازې خورا ډېرې څانګې هم لري، چې دموسيقۍ په کتابو کې شرح سوي دي.

۲. د اسلامي دورې دخراسان او بيا د افغانستان سيمې شرقاً له هنده سره نښتې وې او له دې پلوه يې ډېرې مدني او کلتوري اغېزې منلې دي.

دهند آريايي خلکو خو د خپل زاړه آريايي تمدن په پوهنه کې د يوناني موسيقي کلمې پر ځای د سنګيت Sangita کلمه درلوده، چې د راګ RAGA او تال TALA او نريتيه Nritya يعنی مقام او اصول او رقص مجموعه وه او مهاديو (لوی معبود) يې د هغه واضع ګاڼه. ځکه چې دده نوم سميشور Somesvara (= شيوا) هم و، نو ګرده راګونه او راګني Ragini چې دده په هنري مکتب کې پاللي سوي و هغه يې سميشورمت S. Mata بلل او تر ده وروسته نور درې مکتبه هم را پيدا سوه، چې ګرده سنګيت څلور مکتبه لري.

په هندي ژبو کې آهنګ او نغمې ته سُر SUR وايي، چې ګرده اووه سُره دي:

(۱) کهرج (سُر)	SUR, KHADJA	لکه د طاوس ږغ.
(۲) رکهب	RIKHBHA	لکه دپپیها ږغ (یوهندي مرغه)
(۳) گندهار	GANDHARA	لکه د پسه ږغ
(۴) مدهم	MADHYAMA	لکه د کلنګ ږغ (یو مرغه)
(۵) پنچم	PANCHAMA	لکه دکُوہل ږغ (یوهندي مرغه)
(۶) دهیوت	DHAIVATA	لکه د آس ششنی.
(۷) نکهاد	NISHADA	لکه د فیل ږغ

له دغو اوونومو څخه یې لومړی توری را اخیستی دی:

((سو - ري - گه - مه - پـه - دهـ - نـي)) = سرگم.او دغـه نوسپتك Saptaka یعنـي اووه اصلـه بولـي، چـې پـه ترتیب له اوله نری آواز (ځیر) شروع کیږي او بیا په تدریج تر اوومه پورې جګیږي، چې درې ځیر - منځنی - ډډ ږغونه یې گرام Grama (اصل) دی.

هندي سنګیت د بهر تـه BHARATA پـه قـول - چـې پـه لومـړۍ مـیلادی سـدۍ کـې اوسېدئ او دده مکتـب بهـرته مـت بولـي - شـپږ راګـه RAGA (مقـام) دئ، چې هر راګ پـنځه راګنـي RAGINI (یعنـي مایـنې) او اتــه پُـتره PUTRA یعــنی زامــن او هــر زوی یــوه بهـارجـا BHARYA (ماینه) لري، او گرده (۹۰) کیږي. شپږ راګه دادي: [۲]

۱ بهیرون	Bhairon	۱ راګ	+ ۵ راګني	+ ۸ پتر	+ ۱ بهارجا	=	۱۵
۲. مالکوس	Malakausa	//	//	//	//		//
۳ هندول	Hindola	//	//	//	//		//
۴. سري راګ	Sri Raga	//	//	//	//		//
۵ میګهہ راګ	Megh Raga	//	//	//	//		//
۶ دیپك راګ	Dipaka Raga	//	//	//	//		//

تهوله = ۹۰

په لوړ ډول دمملکت په غربی برخو کې خراسانی سندرې او په شرقی پلو کې د پښتو سندرې له هندي راګونوسره ګډې ویلې کېدې. ځو چې په شلمه پېړۍ کې په هند کې د اروپایي مدنیت او صنعت له خپرېدلو سره دګرامافون او فلم صنعتونه رواج سوه او د هندي موسیقي سازونه (ټنګ ټکور) او ږغونه (راګونه) یې له لمر خاته څخه په ګرده افغانستان کې خپاره کړل اوپه افغاني دربارونو کې هم دهندي موسیقي راګونو په فارسي یا پښتو ژبورواج وموند. مثلاً په ۱۸۸۱ م کال چې امیر عبدالرحمن د کابل د علم ګنج په باغ کې دخپلو زامنو د سنتی ښادي جوړه کړې وه. (۳) مولوی احمد جان ((تاجر)) قندهاری ددې جشن په توصیفي قصیده کې دواړه ډلې سازندګان یادوي:

یکطرف لولیان هندنژاد
جان فزا، ازترانهء شیرین...
یکطرف نغمه های ایرانی
داده دل راتسلی و تسکین..

د کابل د خرابات او د قندهار په توپخانه او مسلیانو کې ځینې خاصې کورنۍ وې، چې د هندي موسیقي ویونکي او خپروونکي وو. لکه په کابل کې داستاد قاسم کورنۍ دهندي ساز استادان او استاد کام الدین او قربانعلي دخراساني موسیقي استادان. او په قندهار کې دحکیم کاکو کورنۍ او په پېښور کې دعبدالقدیر خان ربابیکورنۍ چې استاد پذیرخان دده زوی مشهور سرینده نواز و، استاد بهرام خان په طبله وهلوکې استاد. اکرم خان او سبز علي خان مشهور سندر غاړي وو. د هرات حیدرو شش تار په تکړه ګوتو واهه.

پښتو سندرې:

اساساً خو په پښتو ژبه کې درې هنري مظاهر: شعر او موسیقي او رقص (اتڼ) ډېر سره تړلي راغلي دي. د پښتو د عوامي منظوماتو جوړښت (سیستم) خو له قدیمه سیلابو ټونیك ؤ یعنی شاعرانو به دخپل نظم د ټوټو سیلاب او هجا Syllable + آهنګ یعنی تون Tone په لحاظ یو عروضی سیستم درلود، چې دمنظوماتو موزونیت Rhythm او تقارن Symmetry به یې دمحتوا او ترنم په ساتنه کې خوندي کول. یعنی شاعر آزادو، چې دخپل نظم ټوټې دهجاوو د شمېر په لحاظ داسی سره و اوډي، چې وزن او هم آهنګ Tonic ولری او په اتڼ (رقص) کې لاهم د انساني بدن له ښکلیو حرکاتو سره برابرې وي.

په پښتو منظوماتو کې د ظاهري جوړښت له پلوه تر اوسه له څلورو هجاوو څخه بیا تر شل سیلابي ټوټو (مسریو) پورې اوولس (۱۷) بحرونه ضبط سوي دي، چې له دغو څخه تقریباً سل وزنه د آهنګ او ترنم په لحاظ را ایستل کېږی، [۴] او بنایي چې په سوو نور وزنونه په پښتو سیلابو تونیك سیستم کې وي، چې تر اوسه په بشپړه توګه لا نه وي سره راټول سوي.

په پښتو عامی سندرو کې چې تراوسه ببخی لږ تر لیك و چاپ لاندې راغلې دي: بدله، کسرواله سپره بدله، لوبه (بګتېې)، چاربیته، نیمکۍ (سروکی) رباعي، ناره، لنډۍ (ټپه) ترانه، غاړه، ږغ ګرده شمېرلې هجاوې او آهنګونه لري، چې د موسیقۍ له ټاکلو ږغونو او کله د اتڼ له خاصو حرکتونو سره سم وي.

د اتڼ اقسام ګرده دموسیقي له لارو سره اړخ لګوي، او موزونې د ((اتڼ ناري)) لري. نو یوه ټوټه چې هم وزن لري او هم آهنګ، ((څابښي)) یا ((لاره)) یا ((ږغ)) یا ((شان)) بولي.

کله کله ((سپرې بدلې)) هم په خاصو خپلو آهنګونو په دسته جمعي ډول ویلې کېږي او د هرې بدلې مسرۍ (ټوټه) یو سړی په خواږه ږغ وایي، چې یوه مسرۍ خلاسه سي، نو یې کسر ګرده په ګډه تکرار وي.

د ښځو ایشله یوه ښځه کله د آهنګي نارو سره کوي او کله د نرو د اتڼ ناري یو سړی په لوړ خواږه ږغ وایي.د نقلو او قصو، عشقي یاحماسي ناري هم وزن او آهنګ لري، چې قصه کوونکي یې د قصې د نثري برخې په منځ کې پر خپلو ځایو باندې په موزونو آهنګي غاړو لولي.

اتڼونه:

اتڼ هغه فردي یا دسته جمعي د بدن مرتب او ښکلي حرکات دي، چې په عربي رقص او په انګریزی ډانس Dance ورته وایي. ځیني پښتانه دنرو اتڼ (ګډا) او د ښځو دا (نڅا) بولي، چې په کندهار کې د ښځو اتڼ ته ((ایشله Ishala)) وایي.د پښتونخوا په ځېنې سیمو او د ږوب په ناوه کې کله کله د نرو او ښځو اتڼ په ګډه کېږي، چې په کاکړو کې یې ((کمره امۍ)) یا ګډه امۍ یا برګه امۍ او نور پښتانه یې ((برګ اتڼ)) بولي.

د اتڼ راز راز حرکتونه، سوکه سوکه - یاژر - ژر اوښتونه،د لاسو، سر،اوږو، ملا او پښو ښوروني ټول د اتڼ ډولونه سره بېلوي، لکه:

شالکی: د پښتین اوړوب په ناوه کې، ورو ورو دوه قدمه پر مخ او دوه پر شا، چې کله غلئ اتڼ هم بلل کېږي.

د یوې اوږې اتڼ = یو اړخه اتڼ: په شالکی شروع کېږی، بیا ورو‌ورو چټك سی.

د غبرګو اوږو اتڼ = دوه اړخه اتڼ: د یوې اوږې اتڼ په پای کې، دغه ډېرې تودې او خورا چټکې ښوربدنې دي او ډم هم خپل ډول په خورا درزا ژر ژر ورسره ډمبوي.

شاپاتري: د ړوب د خلکو اتڼ دئ، چې بې ډولـه او سورنا، تشې غاړې پکې ویلې کېږي.

شین اتڼ: د کاکړو په سیمو کې بې ډوله او سورنا خورا چټك اتڼ، چې ورو ورو له شالکي څخه شروع سي، بیا د خورا مستۍ عروج او د غبرګو اوږو اتڼ ته ورسېږي.

برګ اتڼ = ګډه امۍ = کمره امۍ: د ښځو او نرو ګډ اتڼ دئ، چې لکه شین اتڼ سوکه شروع سي، بیا نود مستۍ او غورځنګ لوړې ځوکې ته ورسېږي.

طالبي اتڼ: بې ډوله او سورنا تش په غړو او غومبر سره د طالبانو په بنډار کې اچول کېږي، چې یو بیرغ یې هم په منځ کې وي. درې قدمه پر شا او مخ ځي، ورو - ورو تودېږي.

درې پلی: د کندهار او پښتین ترمنځ رواج لري درې درې پله له ډاله او نارو سره کېږي.

له پښتینه تر هرنایي د پښتونخوا په جنوبي سیمو کې څو ډوله اتنونه سته چې لبه LBA یا لوبه یې بولی لکه:

خوره لبه: د هرنايي د ترينانو دوه قدمه ورو بې ډوله او سورنا اتڼ.

هوم لبه: دوه قدمه سوكه اتڼ د بدلو سره.

اړو يا لبه: د هرنايي د ترينانو اتڼ د نارو سره.

خوركۍ لبه: د هرنايي د ښځو لږ چټك اتڼ د بدلو سره.

دومړي لبه: د كاكړو د سنزر خيلو اتڼ، د ډول او سريندې يا چغكې سره.

ايشله: په كندهاركې د ښځو خاص اتڼ دئ، چې يوه يوه ښځه له جمعيته راوزي او په منځ كې رقص كوي، كله كله لنډۍ او كله د اتڼ غاړې او كله فكاهي خبرې ورسره وايي او كه دغه اتڼ په ګډه ښځې وكي نو يې په جنوبي پښتونخوا كې شله Shila بولي.

ګلوبيا: دجنوبي پښتونخواد ښځو اتڼ د دريې او كسرونو او ټوكو سره.

دمنګي اتڼ: كله چې كليوالې نجلۍ منګی ګودر ته وړي، نوبه ګډه ورو ورو اتڼ كوي او منګي ته راز راز حركتونه وركوي، عاشقانه لنډۍ وايي، او مستې نارې كوي.

د اتڼ د سرود آلات ډول، سورنا، سرينده، دريه، شپېلۍ، چغكه دي او كله كله د لاسو پړك يا د ټوپك ډز يا چك چكې هم ښه برخه پكې لري.ډول وهونكی ډم يا ډولچي د سورنا وهونكی سورنا چي بولي، چې ډم د ډول په ږغ ګرده اتڼ اداره كوي. هغه څوك چې اتڼ كوي، اتڼ چي، اتڼ باس، ناڅكر، رخځي بلل كېږي، چې د ځوانانو څڼې غوړې او خپرې وي. كميس او پرتوګ اغوندي، ملا په رنګه دسمال تړي، په لاسو كې يې رنګه دسملونه وي، ښځې چې ايشله

کوي، سپك پړونۍ او فاخر کالي اغوندي او کله پايزيب هم په پښو کوي او هر اتڼ يو((مير)) هم لري، چې اتڼ چيانو ته بولۍ ورکوي.(۵)

د اتڼ سندرې عموماً عشقي، حماسي، فکاهي او کله تاريخي يا طنزي وي چې د پښتو د شفاهي ادب يوه ارزښتمنه پانګه ده.

* * *

په دې اوسني وختو کې د سندر غاړو دوې ډلې په افغانستان کې ستـه او کله چې راډيو په ۱۳۱۹ش ۱۹۴۰ م او بيا افغان ننداري په ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳ م او بيا تلويزيون په ۱۳۵۷ ش ۱۹۷۸ م شروع سول، نو دغو دوو ډلو ښه وده کړې ده، چې لږ و ډېر يې موسيقي ته له هندي ډوله څخه مقامي رنګ ورکړۍ دئ:

لومړی: پيشه کار سندر غاړي چې هندي راګونه يامقامي سندرې په دري ژبه يا پښتو لولي، او مشهور يې استاد قاسم (۱۸۸۴، ۱۹۵۶م) استاد غلام حسين د عطا حسين زوی (۱۸۸۶، ۱۹۶۸م) نبي ګل (مړ کابل ۱۳۵۰ش ۱۹۷۱ م) غلام دستګير شيدا (مړ کابل ۱۳۴۹ ش ۱۹۷۰) د قندهار کريم کاکو (د ۱۹۳۵ م حدود) د مردان صحبت خان (مړ ۱۹۴۲ م) استاد نتهو (ژوندی) استاد سر آهنګ محمد حسين (ژوندی). استاد دُری لوګری، استاد محمد عمر (مړ۱۳۵۹ ش) او استاد محمد اکرم (ربابيان)، غلام حسن تيراوال سرينده وهونکی، فقير حسن وايلن وهونکی، د قندهار سليم، دخوست مير سلام، جليل ځلاند، حفيظ الله خيال، رحيم غمزده، اول مير، هم آهنګ، قمرګله، رحيم بخش، سارا ځلاند، خان قره باغی.

کله کله افغاني هنرمندان په فني ډګر کې د ونې پر مخ تللي دي، چې دهند په موسیقي کې هم په استادۍ منل سوي دي، مثلاً غلام بندګي خان بنګښ چې رباب يې دسرود په ډول راواړاوه (د ۱۸۵۰ م حدود) او دده زوی غلام علي خان او لمسی حافظ علي خان هم مشهور سرود نوازان وو[۶]

دغسې هم دکشمیر یو خوانند چې ستارجو نومېدئ، د ۱۸۸۰م په حدودو کې کابل ته راغی، د ده زوی استاد قاسم جو د کابل په خرابات کې په ۱۳۰۲ ق ۱۸۸۴ م وزیږېدئ او دموسیقي په هنر کې د ونې استاد سو، چې هندي موسیقي یې د افغاني مقامي لارو سره ګډه کړې اویو خاص طرز یې راو ایستئ چې په کابل کې په ((طرز قاسم)) مشهوردی. ده موسیقي لـه ادب سره نښلولئ دئ او لـه فارسي اشعارو څخه به یې پر موقع داسې بیتونه د موسیقي په پردو کې ویل، چې حسب الحال به وو. استاد قاسم ډېر شاګردان په دې طرز کې وروزل اود کابل دپنځو شاهانو د دربار خوانند و (وفات، کابل ۲۲ سنبله ۱۳۳۵ ش ۱۹۵۶ م) دده زوی استاد یعقوب قاسمي د خپل پلار د طرز مروج و او اوس استاد محمد حسین سر آهنګ د استاد غلام حسین زوی په هندي موسیقي کې استاد ګڼل کېږي.

دوهم: شوقي سندر غاړي، چې مشهور یې میرزا نظر (د ۱۹۲۹ م حدود) استاد عبدالغفور برېښنا (مړ، کابل ۱۹۷۳ م) ډاکټر صادق فطرت (ناشناس)، کریم هراتي، احمد ظاهر لغماني، ساربان، نی نواز زکریا، شاه ولي، احمد ولي، ارمان، ظاهر هویدا، مهوش، هنګامه، سیما ترانه، احمد مرید او نور.

دموسیقی آلات:

د افغانستان د شلمی سدی په ساز و آواز کې دغه آلات مستعمل دي، چې اکثر له پخوا څخه را پاته دي:

۱. ضربی: لکه ډول، ډولکی، ډومبکی (زیر بغلي) دریه (داریال یا چنبه) ډمامه، دوېړۍ (طبله) تُمبل، نغاره، منګی او تیم وهل.

۲. نفسي (ساهي): لکه نل (نی)، شپېلۍ (نای)، تولـه، تولکه، سورنا، ښکر، کرنا، درویٔ، بین، باجه، توری (لکه شپېلۍ) تروم، بوغۍ (بوق) تیمچه، مشکی، باجه، ارمونیه، مورلۍ.

۳. اوتار (اهتزازي): لکه رباب، تنبور، غږکه (غیچك)، سارنګۍ، چنګك، دلربا، دنبوره (دوتار) سنتور،ستار، سرینده.

مآخذ:

(۱) تاریخ بیهقی ۸۰ د مشهد چاپ ۱۳۵۰ ش.

(۲) تحفة البهادر/ ۳۲۲، ۳۲۵، ۳۹۶، طبع بنیاد فرهنګ ایران. غیاث ۳۶۹.

(۳) فیض محمد: سراج التواریخ ۳۹۲/۳ دکابل چاپ ۱۳۳۳ ق.

(۴) پوهاند عبدالشکور رشاد: د پښتو نظم عروضي سیستم (خطي)

(۵) سیال کاکړ: فولکلوري سوغات: د کوټې چاپ ۱۹۷۸ م. کاکړۍ د کوټې چاپ ۱۹۷۳.
غلام محی الدین ملګری: پښتني اتڼونه د کابل چاپ ۱۳۵۲ ش.
حبیب الله رفیع: دخلکو سندرې، د کابل چاپ ۱۳۴۹ ش.

(۶) نعیم کوثر: د ډهلي د آجکل مجله، اګست ۱۹۵۶م.

(۵)

ودانۍ او معماري

د منځنۍ آسیاد معمارۍ فن له لسمی سدۍ څخه بیا د هرات د تیموریانو تر وختو پورې خورا غوړېدلئ و، چې نمونې یې د غزني او جام او دهرات منارې او نورې ودانۍ دي. د اتلسمی سدۍ په منځ کې چې احمد شاه دراني بیا د افغانستان سره شلېدلې لمن راغونډه کړه نو بیا د ودانۍ فن لړو ډېر وغوړېدئ او دلته مور وینو، چې د کابل او قندهار او هرات د معمارانو کورنیوخپله هنر نمایی بیا په ودانیو کې ښکاره کړې ده او درې د معمارۍ ډولونه پکښې لیدل کېږي:

لومړی: د خراسان قدیم سبك چې دهرات د تیموریانو په عصر (شپاړسمه پیړۍ) کې تکمیل سوئ و.

دوهم: د مقامي کلاوو او برجونو ښکلې ودانۍ چې مواد یې خاورې او ډبرې وې.

دریم: دهند داسلامي سلطنت او مغولي شاهانو د ودانیو اثر چې (خراساني + هندي) سبك يې ګڼلای سو.

ددغو معماري ډولونو په ودانیو کې اکثر پخه خښته، اومه خښته، ګچ، تیږه، اهاك، سارو، خاوره او دای استعمالېده او د اقلیمي او اجتماعي اوضاعو په لحاظ يې غټ او پلن او جګ دېوالونه او په کابل کې د لرګو ودانۍ، خوپه نورو ځایو کې د پخو یا اومو خښتو پوښښونه او زربۍ جوړېدې. د کابل په ګرده سیمه کې د لرګو سره نښتې ودانۍ د لرګي د تزئیناتو سره رواج وې، خو دکندهار د پخو خښتو پوښښ چې په ګچو سره نښلول کېږي، تر اوسه ژوندی دئ. په هرات او شمالي سیمو کې د اومو خښتو دزربۍ پوښښونه له اقلیمي اوضاعو سره مقاومت کولای سي او دکابل او هندوکش په سیمو کې چې زلزلې پېښېږي، عمومي ودانۍ له لرګوڅخه جوړېږي.

د ودانیو دننه دېوالونه او چتونه په سپینوګچو یا رنګه ګلکاریو او تصاویرو ښکلي کېدل، د کندهارد ګچو نقاشي او هندسي شکلونه او ډول ډول ګلکارۍ ډېرې نفیسې وې، دهرات دمقرنس سازۍ کار، د قدیم نفیس هنر نمایندګي کوله. د غزني نقاشانو د کابل د سیمو د ودانیو چتونه او دیوالونه په ښکلي رنګ او ډول ډول انځور ول او کله کله به ښیښه کاري هم پکښې کېده اوسپین ګچي دېوالونه به په طلا یا د طلق په ټوټو افشان کېدل.

لکه چې دمخه وویل سوه. د کلیو کلاوې به د پخو خټو څخه په دای (پخسه) داسې ټینګې او ښکلې ودانېدې، چې په سدیو به يې د

باران، واورې او نورو طبيعي آفاتو، سېلو او زلزلو سره مقابله کوله او نړول به يې خورا ګران کار و، ختمه يې داسې پخوله، چې اول به يې يومن وچه خاوره له اوبو سره ګډه کړه، بيا به يې دونې سره واړوله او تر پښو لاندې به يې پخه کړه، چې بيرته به يې تول هغه يو من و.

په کابل کې د اتلسم قرن په آخرو کې د قندهار د معمارانو يوه مشهوره کورنۍ راغلې وه، چې مشرېې محمد ياسين معمار و،[۱] له دوی څخه په کندهار کې د احمدشاه دراني ګنبده او د چارسو لويه ګنبده او د کندهار د شاه جامع او د خرقې شريفې ګنبده او جامع او زړه جامع اودمير هزار جامع عمارتونه او په نونسم قرن کې د کهندلخان جامع پاته دي او کله چې کابل ته راغله، دلته يې د کابل د بالاحصار کلاوې بيا جوړې کړې، دتيمورشاه ګنبده اود تميم انصار اوعاشقان و عارفان زړې ودانۍ هم ددوی په لاس جوړې سوې، د باغ بالااوارګ ځينې ودانۍ، دجلال آباد د حکومتي باغ او د خلم د باغ جهان نما او د کندهار د منزلباغ او کوکران ودانۍ هم ددغه هنر نمونې دي.

په شلم قرن کې ددې کورنۍ معماران محمد يعقوب خان، عبدالصمدخان، غلام علي خان، عبدالله خان او په کندهار کې استاد يار محمد خان او نعيم جان وو، چې د ميرويس بابا ګنبده يې په ۱۹۳۰ م جوړه کړه.

(۱) عزيزالدين وکيلي: تيمورشاه ۴۹۷/۲ کابل چاپ ۱۳۴۶ش.

(۶)

د کالیو صنعت

د نونسم قرن تر نیمایی پورې د افغانستان د خلکو کالي، دخپلو لاسو جوړ کړي کالي وو، چې له سپنسیو او اینخیو یا وربښمو څخه به اودل کېده لکه: کرباس، الچه، پټو، شوی، کښش، قاقمه، کُرك، برکه، وربښمینه نرمه، دسمالونه،کلاغی، قناویز، لونګی، بشرویه او نور...

ددغو لاسي صنایعو مرکزونه هرات، فراه، هلمند، کابل، ننګرهار، لغمان او د شمالی سیمو کلي او ښارونه وو، خو کله چې په دغو وختو کې دهند او روس له پلوه دماشیني مصنوعاتو تجارت شروع سو، نو په ورو ورو دغه لاسي داخلي مصنوعات لږ یا ورك سول، دهرات او کابل د وریښمینو او وړینو کالو او پټوانو

دستگاهونه وترل سوه، د نخي تهوکرانو او کرباسو صنعت مړ سو، فقط په شمالي ولایاتو کې لاتر اوسه هم فقط د چپنو لپاره د ورېښمیني یا نخي الچې جوړولو صنعت ژوندی دئ او په داخلي ماشیني برقي کارخانو کې د اغوستلو تهوکران دونې اودل کېږي، چې د لاسي نساجۍ، نفیس صنعت یې نابودکړئ دئ.

د غزني او کابل او نورو سرو سیمو د پوستین دوزۍ صنعت تر اوسه پاته دئ،چې د پسونو یاد قره قل یا ګیدړې او خفك له پوستو څخه ډېر نفیس پوستینونه او پوستینچې، دسکلې، جورابې یا خولۍ جوړېږي. او د ستنې په ورېښمو ګنډلو ګل کاریو ښکلي کېږي. (۱)

پر کالیو باندی د قندهار د خامك دوزۍ ورېښمین نقشونه او ګلونه یا د خولیو زریني او د ګلابتونو ګلکارۍ د لاسي صنایعو یوه نفیسه څانګه ده، چې تر اوسه لا هم ژوندۍ پاته ده.

د کراستې څخه نفیس کوسي او کوچۍ هم په هلمند، فراه، سیستان، قندهار، غور او نورو سرو سیمو کې د اغوستلو لپاره جوړېږي او د ژمي دبالاپوښ کار ورکوي. د کابل د پشمي پټو ګانو صنعت د ونې نفیس و ، چې په ماشیني وسایلو یې هم اوس هغسې جوړونه ګرانه ده. دې پټو ګانو به تور، سپین او شکري رنګونه درلودل او خورا سپك او تاوده وو.

(۱) آریانا دایره المعارف ۳/ ۲۳۷۰ دکابل چاپ ۱۹۵۶ م.

(۷)

مفروشات

د ډول ډول رنګه اوساده مفروشاتو جوړونه د افغانستان دخلکو یو قدیم صنعت دی، چې په شلمه پیړۍ کې هم ژوندی پاته دی، داخلي او خارجي بازار لري.

۱- غالۍ اودل:

چې د هندوکش په شمالی ولایاتو کې له بدخشانه تر میمنې او هراته، خورا نفیسې او پنډې تینګې د پایښت وړ رنګینې غالۍ جوړېږي او اوس لویې او کوچنۍ خارج ته هم صادرېږي، دجوړولو مواد یې سپنسي، اورته، وړۍ او مختلف نباتي او معدني رنګونه دي. مشهور انواع یې مورۍ، قزل اياقی،آقچه یی، هراتی دی. اکثر یې ښځې اوبي.

۲- کمبلۍ او تغرونه:

دا صنعت هم لـه پخوا څخه ژوندی پاتـه دی، رنګینې کمبلۍ او تغرونه له سپینسیو او اینځیو څخه اوبي، اکثر يې په هندسي او لوزي انځورونو ښکلـي کېږي، چې لـوی مرکـز يـې د افغانســتان مرکـزي یاشـمالي سـیمې دي، هغسـې خـو نـو هـرڅوك دخـپل احتـیاج لـپاره کمبلۍ او تغرونه ځانته جوړوي.

۳- کراسته:

دا هـم لـه وړیـو څخـه بـې لـه اودنـې پـه خاصـه توګـه او منبلـو او لندولو داسې جوړوي، چې وړۍ پخپله سره نښلي او د باندې رنګینې یا ساده ګل کارۍ پرې کوي، دسړوسیمو لـپاره ډېر ښـه فـرش ځنې جوړوي او کله چې لـه پت څخه جوړه سي، نـو خورا نفیسه او پسته وي. پــه بدخشــان، هلمــند، فــراه، او کــندهار کــې ښــې کراســتې جوړېږي، چې کله خارج ته هم صادرېږي.

د کندهار دکراستو د توشکانو صنعت دېرش کاله پخوا لاژوندی وُ، چې د خونـو د ژمـي د فـرش لـپاره بـه يـې يـو راز سـپین مـنقش او ډولـي توشـکان پـه خورا ښکلو رنګـو جوړولـه او خـاص صنعت کاران يې لرل.

(۸)

سنګتراشي او حکاکي

د ډبرو تراشلو هنر له قدیمه په افغانستان کې و، ځکه چې ددې سیمې غرونه او کانونه هر راز ښکلې او قیمتي ډبرې لري. د غزني د سپین مرمر ښکلې نمونې تر اوسه لا هم پاته دي. د هرات د تورې ډبرې صنعت او پر دغو ډبرو رازراز نقشونه او لیکونه، د ګازرګاه د ځینو قبرو پر شنختو باندې دسنګتراشۍ او خطاطۍ بهترین او نادرالمثاله بقایا دي.

په شمله سدۍ کې هم دغه صنعت لړو ډېر ژوندی و، په کندهارکې د سپینومرمرو او د شاه مقصود دژېړو نفیسو ډبرو کار، خاص بازار درلود او تر اوسه لاهم دا صنعت پاته دئ. د کابل، غزني، هرات، کندهار، بلخ، پر ځینو راپاتو شنختو باندې په ښکلي خط او

ګل کاری سپین یاتور مرمر داسې ښکلي سوي دي، چې هره شنخته يې دهنر يوه ښکلې او نفيسه خوش نمايه نخښه ده.

په دغو انځوروسوو ښويو او رنګينو ډبرو به د ودانيو دننه او دباندې دېوالونه هم ښکلي کېدل. د کندهار د شاه مقصود دژيړې ډبرې د مشهور کان تسبيح خو په آسيا کې شهرت درلود. مساجد او منبرونه، د ماڼيو د دېوالو لاندې برخې او ششکونه او دروازې به د سپين مرمر څخه جوړېدلې، چې نمونې يې د کندهار او کابل او هرات د شلمې سدی په ودانيو کې تر اوسه خوندي او د خط اونقاشی دښکلا په لحاظ د ليدلو وړ دي او دکندهار د سنګتراشانو دکانونه په شلم قرن کې د ((حکاکانو بازار)) نومېدئ.

په دې وروستو کلو کې دماشيني سنګتراشی ځېنې فابريکې چې په بريښنا چلېږي هم جوړې سوې دي، چې له هغو څخه د کابل د خواجه ملا دحجاری فابريکه مشهوره ده [1]

په لښکرګاه کې هم دګرم سېر د مرمرو له کانه څخه ښکلې ډبرې د ودانيو لپاره تيارېږي.

(۱) آريانا دايرة المعارف ۳ ۲۳۶۶

(۹)

مسګري او آهنګري

دخراسان په ښاري مرکزونو لکه هرات، کندهار، بلخ، کابل کې دمسو او اوسپنې د کار کوونکو (ښښانو) خاص بازارونه او دکانونه وو، چې دوی به دمسو یا ژیړو څخه خورا ښکلي لوښي لکه ګډوه، چلم، چلمچي، کاسې، څراغونه، پیتوونسې، مجمې، د چایو لوښي، دېګونه او ښانکونه جوړول، پر دغو لوښو به یې ظریفه نقاشي او قلم کاري کوله، چې په خاصه توګه د غزني او هرات او کندهار او بدخشان مسګري مشهوره وه او تر اوسه لا هم په کابل کې د آهنګرۍ او مسګرۍ بازارونه له اتلسمې سدۍ څخه راپاته دي.

د اوسپنې څخه هم د کرنې مصنوعې آلات لکه یوم، کهی، تېش، نالونه، کولپونه، زنځیر، چاړه، کلنګ او نور جنګي اسباب لکه

توپ، زنبورك، نېزه، توره، خنجر او ځېني د ژوندانه ضروريات او د پخلنگ لوښي جوړېدل او دې هنرونو نوموړي استادان درلودل، چې اوس د خارجي اوماشيني مصنوعاتو سره مقابله نسي کولای او لږ لږ ورکېږي.

تر اوسه لا هم په چاريکار اود لغمان په تيگري کې د اوسپنې او فولادو ځخه په لاس داسې صيقل سوي چړې او چاکوگان جوړېږي چې له ماشيني مصنوعاتو سره سيالي کوي.

د شلمې پېړۍ په سرکې د استاد پاينده خان تېر د آهنگر باشي په نامه په کابل کې د سرکاري وسلې جوړولو د اوسپنې دکار خانې مشران وو او استاد محمد عظيم يې د ۱۹۰۰ م په شاوخواکې مشر استاد و. [۱]

(۱) وکيلي: تيمورشاه ۷۲۲/۲.

(۱۰)

تر کاني (نجاري)

په هغو سيمو کې چې لرګي او ځنګلونه او د جوز ونې يا دتوت ښه لرګي ډير وو لکه کابل، کونړ، بدخشان، نورستان، پښتيا، غزنی هلته د نجارۍ صنعت هم له قديمه پاته و، له لرګو څخه منقش د لاس لرګي، لکړې، صندوخان، دروازې، ښانکونه او په کافرستان کې د بوتانو مجسمې او نور د ژوندانه ضروريات جوړېدل. پخپله په لرګي کې ګلکارۍ او شبکه کارۍ او برجسته يا کيندلې نقاشي کېد له، چې کله کله به يې د انساني ژوند مختلف مناظر هم پکښې انځور کول.

طبيعي ښکلا وې او د مرغانو او حيواناتو شکلونه به پکښې مصور کېدل او د لرګو د شبکه کارۍ او رنګ کولو صنعت په ښه ډول ژوندی و او اوس هم د ودانيو د چتو د مسطح سازۍ او ښکلولو

صنعت لري و ډېر پاته دئ او په کابل کې يوه د ترکانۍ لويه موسسه او کارخانه سته، چې په ماشيني وسايلو کار کوي.

په ځينو پخوانيوودانيوکې چې د لرګو هنري آثار پاته دي، هغه دا ښکاره کوي، چې په لرګو کې نقاشي اوليکني او ښکلونې رواج درلود او د دې هنر يوه پاته نخښه د بدخشان په يمګان کې د ناصر خسرو قباديانې دمرقد د سقف په نسخ خط ليکلي د قرآن شريف آيتونه دي.

بله لرغوني نخښه يې هغه دروازه ده، چې د لوګر د څرخ په يوه مسجد کې پرته وه او د غزنوي دورې کوفي خطونه او نقشونه يې لرل.

(۱۱)

ګاولې او څپلۍ جوړول

ګاولې د سرو سيمو يو راز پوره بوټ غونډې ګنډلی پای پوښ دئ، چې د غويي يا اوښ له څرمنې څخه جوړېدې. څپلۍ د تودو سيمو لپاره د څرمنې له تراډو څخه په داسې ډول جوړول کېدې، چې پښې ته ډېره هوا ورسېږي. په تودو سيمو کې بل راز ((خړې)) موچنې هم وې، چې کله کله به په رنګښنو تارو يا ګلابتونو نفيسه ګل کاري هم پر کېده، چې زرينې موچنې، يې بللې او له دغو څخه پېښوری او ملتانی مشهورې وې.

له څرمنې او نخې سپين اودلي تاره څخه يې هم داسې موچنې جوړولې، چې ډېرې سپکې وې او ((ګېوې)) يې بللې. او کله به له لرګو يا خاشو يانباتي اليافو څخه هم موچنې جوړېدې، چې هر قسم يې يو راز خاصه ښکلا درلوده.

د افغانستان په اکثرو ښارو او کليو کې ددغو صنعت کارانو خاصې راستې او دکانونه وو.

(۱۲)

سراجي او پالان سازي

د آس زینونه او د حیواناتو کتې او پالانې او ځلونه جوړول د خلکو د ژوندانه او حمل و نقل لومړی احتیاج ؤ او په ۱۳۰۰ش ۱۹۱۹ م چې موټر رواج موند، تر دې دمخه په هر ښار کې د سراجانو او زین او کیزو سازانو د کانونه وو، چې د آس د ښکلا د پاره به یې هم دغرمنو څخه ښکلي سامانونه جوړول. دخرو، اوښانو او نورو حیواناتو لپاره پالان سازي او دکتو جوړول هم یو مروج صنعت و.

د خاورو د لوښو صنعت (کلالي)

د افغانستان په اکثرو سيمو کې د خاورو لوښي په څښنګ او خوړنګ کې استعماليږي.

منګي، کاسې، غابونه، صراحی، اوخوری، کونجی، منګوټي، دکی، تغاره، من، کوزه، کندولي، نيمني، ګيلاسونه او ډير لوښي له خاورو څخه جوړوي. چې تر اوسه لا هم د لاسي کلالی دستګاهونه او د خرخلاو دکانونه په اکثرو ښارو کې سته.

د کندهارد خاورينو لوښو دکلالی صنعت ډير نري او ظريف لوښي په ساده خاورينه توګه راباسي. چې کله کله نقاشي هم لري د

کابل د استالف لوښي چې په خاصو رنګه لعابونو ښکلي کېږي، د لاسي صنعت يوه ښکلې ځانګه ده.

د هرات د کاشي کارۍ صنعت خو د آسيا په ښکليو صنايعو کې تاريخي شهرت لري او ددې صنعت بقايا تر اوسه لا هم په هرات او بلخ او کابل کې پاته دي.

منقش او رنګين کاشي چې په ګلانو او هندسي خطوطو او اشکالو مزين دي ددغه صنعت د ودانيو د تزيين بهترين وسايل دي، چې پخوا به يې رنګونه پاخه او معدني وو، خو اوس يې جوهري رنګونو، پخوانۍ اصالت ور وران کړئ دئ.

(۱۴)

زرګري

د راز - راز پسولونو لپاره په ټول افغانستان کې د زرګرۍ صنعت له پخوا څخه تر اوسه لاهم پاته دئ. د هرات او کندهار او کابل زرګران په هنري مهارت ښکلي پسولونه جوړوي.

په لویو کلیو کې هم زرګران وي، چې د سر، غاړې، لاسو او پښو لپاره د ښځو زیبا پسولونه له سرو او سپینو زرو یا ژیړویا کوټو څخه جوړوي.

په دغو پسولونو کې خال، ټیك، بادام، غوړوالۍ، پېزوان، لښتۍ، چمکلۍ، هار، نته، اوږۍ، امېل، وښي، پایزېب او نور ډېر اقسام جوړېږي.[۱]

---

(۱) آریانا دایرة المعارف ۳/ ۲۳۶۶.

دولتی تشبثات

تر استقلال راوروسته د افغانستان په دولتی تشبثاتو کې د هنر او صنعت لپاره دغه اقدامات په کابل کې سوي دی:

(۱) د افغانستان د صنایعو د تشویق لپاره یوه نظامنامه په۱۳۰۲ ش ۱۹۲۳ م خپره سوه.

(۲) په ۱۳۲۸ ش ۱۹۴۹ م د تشویق صنایع اصولنامه.

(۳) په ۱۳۳۴ ش ۱۹۵۵ م د زراعتي بانك او لاسي صنایعو اساسنامه.

(۴) په ۱۳۳۴ ش ۱۹۵۵ م د سینما، تیاتر او فلم اخیستلو دموسساتو لایحه.

(۵) په ۱۳۳۸ ش ۱۹۵۹ م د معارفو د تجارتي صنایعو اساسنامه.

(۶) د ۱۳۴۰ ش ۱۹۶۱ م په حدودو کې د پوهنې وزارت یو د میوزیك مسلکي مکتب هم جوړ کئ، چې د زاړه او نوي موسیقي اصول پکښې ښوول کېږي.

(۷) په ۱۳۴۴ ش ۱۹۶۵ م د تیاتر د هنري موسسې اساسنامه.

(۸) په ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳ م په کابل کې د افغان ننداري موسسه د کابل د چمن په سیمه کې د سینما، تیاتر، میوزیك، رقص او نورو تمثیلي هنرونو لپاره جوړه او اساسنامه یې خپره سوه، چې اوس ځینې فلمونه هم جوړوي او د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د هنر په ریاست پورې اړه لري.

(۹) په ۱۳۵۴ ش ۱۹۷۵ م د لاسی صنایعو د انکشاف مرکز جوړ او اساسنامه یې خپره سوه.

(۱۰) د ۱۳۴۰ش ۱۹۶۱ م په شاوخوا کې یو د صنایعو مکتب د پوهنې وزارت تاسیس کړئ و، چې تر اوسه هم چلېږي او په پروګرام کې یې د رسامۍ، نقاشۍ، مجسمه سازۍ، رنګمالۍ، معمارۍ، نجارۍ، تزیین او حکاکۍ زده کړه داخله ده.

(۱۱) د غلام محمد میمنه ګی په نامه یوه دمستظرفو صنایعو موسسه له ۱۳۵۰ ش ۱۹۷۱ م را په دې خوا داطلاعاتو او کلتور په وزارت کې د هنري روزنو کار کوي.